

Reactie van LTO op consultatie AMvB Dierwaardige veehouderij

25 juli 2025

Het ministerie van LNV heeft de Algemene Maatregel van Bestuur (AMvB) Dierwaardige veehouderij gepubliceerd. Dit Besluit geeft invulling aan de gewijzigde Wet dieren en gaat volgens het ministerie over de sectoren melkvee, kalveren, pluimvee ((opfok)legkippen, legkippen, vleeskuikens en vleeskuikenouderdieren) en varkens. LTO maakt van de gelegenheid gebruik om op deze internetconsultatie te reageren.

LTO onderschrijft het streven naar een dierwaardigere veehouderij, hetgeen we onlangs hebben bekrachtigd met de ondertekening van het Convenant Dierwaardige Veehouderij. De AMvB en het Convenant vormen een samenhangend pakket. LTO is ervan overtuigd is dat de échte weg naar succes beter én sneller via de vrijwillige route van het Convenant loopt, vraaggestuurd en met stimulering. De AMvB zou als “bezemwagen” moeten fungeren, om op termijn de achterblijvers mee te nemen. LTO zet zich actief in voor verdere verbetering van dierenwelzijn, diergezondheid en duurzaamheid. Tegelijkertijd benadrukken wij dat deze transitie haalbaar, betaalbaar en uitvoerbaar moet zijn voor veehouders. Niet alleen op termijn, maar ook op het moment van invoering.

Hieronder de reactie van LTO Nederland op de voorstellen, die bestaat uit een aantal algemene opmerkingen over de AMvB en Nota van toelichting, en daarna sectorgewijze opmerkingen gekoppeld aan artikelen of pagina's in de toelichting.

Relatie AMvB en Convenant Dierwaardige Veehouderij

Onlangs is het Convenant Dierwaardige Veehouderij door een groot aantal partijen ondertekend, waaronder het ministerie van LNV en LTO. LTO benadrukt dat de AMvB en het Convenant een samenhangend pakket vormen, waarbij in de AMvB de basis wordt gelegd voor regels voor dierwaardige veehouderij richting 2040 die voor iedereen van toepassing zijn, en in het Convenant verdergaande stappen worden gezet. LTO vindt dat de wetgeving zo veel mogelijk moet aansluiten bij de Europese voorschriften en met name ingezet moet worden op verdergaande stappen via het Convenant. Veehouders kunnen en zullen sneller stappen zetten onder de juiste randvoorwaarden, waaronder (gecreëerde) marktvraag. Wettelijke eisen die verdergaan dan in andere EU-landen zorgen voor een nadelige concurrentiepositie voor de Nederlandse veehouders, die de door hen te maken kosten en inkomensderving niet of maar gedeeltelijk kunnen terugverdienen uit de markt.

Ter aanvulling op pagina 3 van de Nota van toelichting merkt LTO op dat met het Convenant niet alleen is beoogd dat de afspraken in het convenant voorzien in omstandigheden voor een goede implementatie daarvan in de veehouderij, maar dat het ook stappen zet richting de ambitie voor een dierwaardige veehouderij richting 2040.

LTO wijst erop dat het kabinet eerder aangaf om bij de stappen naar een toekomstbestendige, nog meer dierwaardige veehouderij rekening te houden met en invulling te geven aan een aantal aspecten, namelijk:

- het natuurlijk afschrijvingsritme,
- de overheid de start van pilots mogelijk zou maken
- er aandacht moet zijn voor de investeringen die veehouders moeten doen en als dat onvoldoende kan, bezien wordt op welke manier de overheid hier een bijdrage in kan leveren of het beleid wordt aangepast.

Deze punten zijn voor LTO essentieel.

Op pagina 3 van de toelichting staat: *‘Er zijn allerlei actuele uitdagingen op het boerenland zoals het terugdringen van emissies, bijdragen aan natuur en biodiversiteit en het omgaan met klimaatverandering. Het voldoen aan de in deze AMvB gestelde regels vergt majeure aanpassingen van veehouders en die kosten tijd, zeker in een periode waarin veehouders met vele uitdagingen en veranderingen geconfronteerd worden. In deze AMvB wordt daar rekening mee gehouden.’*

Ons is onduidelijk hoe daar rekening mee wordt gehouden, omdat over een aantal opgaven ook provincies gaan. Duidelijk moet zijn en worden dat een bedrijf niet altijd en overal het maximale kan doen, maar dat een middenweg gezocht zal moeten worden, en in bepaalde gebieden mogelijk een bepaalde opgave belangrijker is.

LTO roept het ministerie op om in de verdere uitwerking van de AMvB, in relatie met de afgesproken vervolgstappen bij het Convenant Dierwaardige Veehouderij, nadrukkelijk rekening te houden met de uitvoerbaarheid, het verdienvermogen van ondernemers en het belang van een gelijk Europees speelveld.

Autoriteit

LTO vindt het positief dat er een Autoriteit dierwaardige veehouderij wordt opgericht die alle partijen monitort (markt, overheid, veehouderij), waarbij gekeken gaat worden of er stappen gezet kunnen worden en welke knelpunten er spelen. Wij gaan ervan uit dat deze autoriteit zowel de AMvB als de afspraken uit het Convenant Dierwaardige Veehouderij monitort. De sector levert graag inbreng bij de opzet en uitwerking van deze nieuwe autoriteit, waarbij de sector de bestaande Stichting Autoriteit Diergeneesmiddelen (SDa) als voorbeeld voor ogen heeft.

Afbakening sectoren

In de besprekingen en contacten voorafgaand aan de totstandkoming van de AMvB en het Convenant is meermaals aangegeven dat de voorschriften de sectoren melkvee-, kalver-, varkens- en pluimveehouderij betreffen. Het verbaast LTO dan ook zeer dat er een groot aantal voorschriften nu toch ook voor andere veehouderijsectoren van toepassing worden, zoals het klimaatadaptatieplan, die per 2027 voor alle sectoren geldt.

We constateren dat er voor runderen veel termen door elkaar worden gebruikt, maar vaak ‘rundvee’. In veel gevallen is melkvee bedoeld. Wat ons betreft moet in de gehele AMvB en Nota van toelichting duidelijker worden aangegeven welke categorie het precies betreft.

Zoals de AMvB nu geformuleerd is zijn veel wijzigingsvoorstellen ook van toepassing voor de rundvleessector, niet zijnde de melkveehouderij of vleeskalverhouderij. Hiermee wordt tegen de afspraken in wetgeving voor vleesveehouders ingevoerd. De verplichtingen die nu toch worden opgelegd aan de rundvleessector zijn lang niet altijd haalbaar in de praktijk, omdat de

bedrijfsomstandigheden van bijvoorbeeld zoogkoeienhouders echt afwijken van die van melkvee- en kalverhouders. LTO is hierover zeer verbaasd, en vindt dat de betreffende artikelen niet van toepassing moeten zijn voor de (kalveren van) runderen uit de rundvleessector. Dat zou kunnen door definities van de verschillende categorieën rundvee op te nemen.

Als voorbeeld: in de toelichting op pagina 50 wordt gesproken over melkgevende runderen. Zoogkoeien geven ook melk, alleen wordt de melk niet gebruikt voor consumptie. De definitie moet hier worden aangepast anders ontstaat er een grijs gebied en valt vleesvee mogelijk ook onder die maatregelen.

Artikelen die in elk geval niet van toepassing moeten zijn voor (kalveren van) runderen uit de rundvleessector:

- *Artikel 2.31, tweede, derde en vierde lid, dat vervalt:* Het aanbinden van kalveren voor de vleesveehouderij kan soms nodig zijn om te voorkomen dat dominante kalveren, zwakkere kalveren hinderen bij het voeden. Overigens is het ook gewenst om kalveren te laten wennen aan aanbindstallen die pas veel later verboden worden voor melkvee.
- *Artikel 2.45a. Gids voor goede praktijken*
- *Artikel 2.46b. Toepassingsbereik en begripsomschrijvingen*
In deze paragraaf wordt verstaan onder melkveerund: rund behorend tot de soort Bos primigenius taurus en ouder dan zes maanden dat wordt gehouden voor of vanwege de bedrijfsmatige productie van melk. Deze paragraaf is van toepassing op melkveerunderen. Om discussie te voorkomen over de vraag of zoogkoeienbedrijven ook 'bedrijfsmatig melk produceren', stelt LTO voor om toe te voegen dat het gaat om de bedrijfsmatige productie van melk voor zuivelproducten voor humane consumptie.
- *Artikel 2.45b. Transportleeftijd kalveren*
Het is verboden een kalf te vervoeren bij vervoer dat geheel binnen Nederland plaatsheeft als het kalf jonger dan vier weken oud is.
Dit artikel is van toepassing op alle kalveren, hetgeen niet zou moeten. Het is daarnaast essentieel dat transport mogelijk blijft voor specifieke gevallen. Denk aan vervoer naar of van een dierenartsenpraktijk. Of vervoer van, tussen of naar weides bij zoogkoeien. Zeker als zoogkoeien in het veld bevallen is het belangrijk dat het kalf naar binnen gehaald kan worden. Dit artikel heeft uitzonderingen nodig omdat het anders leidt tot onbedoelde neveneffecten.
- *Artikel 2.30a. Gedragsbehoeften kalveren*
- *De wijziging van artikel 2.32 over huisvesting kalveren*
- *Artikel 2.36, vierde lid, over niet individueel huisvesten*
- *Artikel 2.41a. Melk uit een speen*
- *Artikel 2.42 over toegang tot drinkwater en biestverstrekking*
- *Artikel 2.45 over eenlingboxen*
- *Artikel 2.28, onderdeel b, dat vervalt*
- *Begripsomschrijving in artikel 2.29*
- *Artikel 2.36, derde lid over ligruimte kalveren*
- *Wijziging Besluit diergeneeskundigen: in artikel 2.1, onderdeel a over castratie van runderen en Artikel 2.4, eerste lid, onderdeel a over onthoornen.*

Op pagina 20 wordt gesproken over 'koe-sector'. Bedoeld zal zijn de melkveesector.

Van kracht wording en evaluatiemomenten

In de AMvB worden diverse maatregelen al op korte termijn voorzien; verschillende maatregelen worden per 2027 van kracht. Wanneer de AMvB later dan 1 januari 2026 wordt vastgesteld moeten de jaartallen in de AMvB opschuiven met de tijd dat het langer duurt om de AMvB vast te stellen, maar minimaal naar 2028. Ondernemers moeten immers voldoende tijd hebben om aanpassingen in hun stallen en/of bedrijfsvoering door te voeren.

In het besluit zijn evaluatiemomenten ingebouwd (zoals beschreven op pagina 4 van de toelichting). Hoe wordt er gekeken naar de maatregelen die effect op elkaar kunnen hebben? En als er voor die maatregelen dan ook nog verschillende ingangsdatums zijn? LTO vindt het belangrijk dat voordat een maatregel ingaat, er in elk geval gekeken wordt naar *‘vergunningverlening, gevolgen voor emissies en verdienvermogen’*. LTO is van mening dat een gevolg kan zijn dat maatregelen niet kunnen ingaan vanwege het (mogelijk tegengestelde) effect dat ze op elkaar hebben.

Verder moet er aandacht zijn voor overgangstermijnen. Ondernemers die net hebben geïnvesteerd in maatregelen voordat nieuwe voorschriften bekend worden, moeten niet gedwongen worden om op korte termijn opnieuw te investeren voor hetzelfde voorschrift. Dat zou toepassing van welzijnsinnovaties op bedrijven stilleggen. Er moet in zo’n situatie rekening worden gehouden met redelijke afschrijvingstermijnen voor gedane investeringen voor die maatregelen.

Wetgevingstechnisch

LTO heeft zorgen over de gekozen wetgevingssystematiek, waarbij in een aantal artikelen (zoals bijvoorbeeld in artikel 2.30a) in een eerste lid gedragsbehoeften zijn omschreven en in een tweede lid vervolgens wordt verwezen naar in dezelfde paragraaf gestelde regels die door de veehouders moeten worden nageleefd. Omdat de norm als zelfstandige norm wordt gesteld in de wet zelf (artikel 2.2, twaalfde lid, van de Wet dieren) is de kans aanmerkelijk dat een rechter vindt dat de paragraaf de gedragsbehoeften onvoldoende waarborgt. In een AMvB kan immers niet worden afgeweken van een wet in formele zin.

In de AMvB en Nota van toelichting worden regelmatig de woorden *‘permanent’* en *‘onbeperkt’* gebruikt. Wij vinden dit veel te stringente woorden omdat in de dagelijkse praktijk op de veehouderijbedrijven zich omstandigheden kunnen voordoen waardoor er bijvoorbeeld een korte tijd door de dieren geen gebruik kan worden gemaakt van een bepaalde voorziening, zonder enig nadelig effect voor het dierenwelzijn van de dieren. LTO vindt dat de huidige woordkeuze vermeden moeten worden. Er zijn betere, minder stringente omschrijvingen mogelijk, zonder afbreuk te doen aan de intenties van de betreffende artikelen, of er kan gedacht worden aan omschrijvingen in bijvoorbeeld een minimum aantal uren per dag of jaar (al dan niet in een Gids voor Goede Praktijken).

Gids voor Goede Praktijken

Op diverse plekken in de AMvB wordt verwezen naar een Gids voor Goede Praktijken, die door sectororganisaties kunnen worden opgesteld en ingediend na overleg met een dierenwelzijnsorganisatie en dierenwelzijnsdeskundige. Wat is de definitie van sectororganisatie? En wat is de definitie van een dierenwelzijnsdeskundige? En waarom is de laatste een verplichting? Volgens LTO zou verduidelijkt moeten worden dat elke Gids die van toepassing wordt voor een veehouderijsector, moet zijn opgesteld door een sectororganisatie

die de sector volwaardig representeert. Het is bovendien niet duidelijk of het moet gaan om ex artikel 8.44, tweede lid, van de Wet Dieren goedgekeurde gidsen.

Volgens de toelichting is het opvolgen van de Gids voor Goede Praktijken niet verplicht. Er staat echter wel vermeld: *‘maakt bij de bedrijfsvoering gebruik van een Gids voor Goede Praktijken’*. Voorkomen moet worden dat dit gelezen zou kunnen worden als dat de houder wel degelijk verplicht is om te handelen volgens de Gids voor Goede Praktijken. Als bedoeld is dat de houder enkel bekend moet zijn met een Gids voor Goede Praktijken, of met de inhoud daarvan, of de daarmee te bereiken doelen ook op een andere manier mag bereiken, dan moeten die artikelen anders worden geformuleerd.

Wetenschappelijke informatie en integraliteit

Op pagina 8 van de toelichting staat over wetenschappelijke informatie: *‘Voor wetenschappelijke kennis is onder meer gebruik gemaakt van de Quickscan van CenSAS (november 2022), de dierinhoudelijke toets van de onderzoekersgroep bij het convenanttraject dierwaardige veehouderij en de EFSA- rapporten die gemaakt zijn met het oog op de aangekondigde herziening van de Europese regels voor dierenwelzijn.’*

EFSA-rapporten zijn niet alleen gebaseerd op wetenschappelijke informatie, maar ook expert opinion. Daar moet wel onderscheid in gemaakt worden. EFSA-rapporten kunnen alleen als onderbouwing gebruikt worden wanneer die kennis gebaseerd is op wetenschappelijk onderzoek en niet op expert opinion, juist omdat er onvoldoende wetenschappelijke onderbouwing is. Dus EFSA kan niet als wetenschappelijke onderbouwing worden gezien daar waar niet verwezen kan worden naar wetenschappelijke publicaties.

Op pagina 9 en 10 van de Nota van toelichting staat: *‘Voor de monitoring van effecten op emissies wordt waar mogelijk gebruikt gemaakt van reeds bestaande rapportages. Indien nodig worden aanvullende rapportages ontwikkeld. Voor de onderbouwing van deze AMvB is gebruik gemaakt van de genoemde expert-inschatting. Deze is meegewogen in de uitwerking van de regels. In de paragrafen over de regels per veehouderijsector is – waar van toepassing – nader aangegeven welke verwachte impact op emissies er is. Voor de uitvoerbaarheid van deze AMvB is nodig dat de regels voor dierenwelzijn in de veehouderij passen binnen de (toekomstige) (inter)nationale wettelijke kaders voor natuur, milieu, lucht, water en bodem. Daar waar de regels voor dierenwelzijn negatieve gevolgen hebben op emissies van stoffen en gassen waardoor (risico op) overschrijding van de kaders in (inter)nationale regelgeving ontstaat, zullen op stal-, bedrijfs- en/of landelijk niveau maatregelen worden getroffen. Die moeten negatieve effecten verminderen of wegnemen en ervoor zorgen dat er binnen de genoemde kaders wordt gebleven.’*

Hier wordt aangegeven dat er *‘rekening gehouden wordt met’* andere opgaves in de veehouderij en wordt aangegeven dat *‘extra maatregelen worden getroffen om negatieve effecten door dierenwelzijnsmaatregelen te verminderen of weg te nemen’*. Echter het kan ook zo zijn dat dat niet mogelijk is. LTO mist hier duidelijkheid over hoe en wie de keuze dan maakt om bepaalde maatregelen wel/niet in te voeren, bijvoorbeeld als de effecten op emissies groot zijn? Als sector willen we hierbij nadrukkelijk betrokken worden. Voorkomen moet worden dat bedrijven voor onmogelijke opgaven gesteld worden.

(Economische) voorwaarden

Uit de Economische impactanalyse van Wageningen Social & Economic Research (WSER) en Connecting Agri & Food (CAF) wordt geconcludeerd dat het totale investeringsbedrag dat

gemoeid is met de regels in de AMvB in de orde van grootte ligt tussen de € 5,9 en 8,4 miljard. De omvang van dat bedrag is mede afhankelijk van de vraag of de aanpassingen met of zonder uitbreiding in de gebouwen kunnen worden gerealiseerd. De jaarlijkse kosten bedragen volgens WSER/CAF tussen de € 1,2 en 2,1 miljard. In scenario's met 20% tot 30% minder dieren dalen deze lasten weliswaar, maar dat gaat ten koste van productievolume en economische veerkracht en zal naast een directe economische impact op de veehouderijen ook een grote impact hebben op de andere schakels van de voedselproductieketens. Het zijn zeer forse bedragen die (bij voorkeur) door de markt óf via subsidies door de overheid betaald moeten worden. Het is volstrekt onduidelijk hoe dit ingevuld gaat worden. Het is essentieel dat bij handelsafspraken met derde landen afspraken worden gemaakt zodat er geen import van producten plaatsvindt die volgens lagere standaarden zijn geproduceerd. Onze ondernemers moeten niet met oneerlijke concurrentie geconfronteerd worden, terwijl ze zelf gedwongen worden tot forse investeringen. Dat is onrechtvaardig en mag niet het geval zijn.

De Economische impactanalyse laat zien dat vooral de regels die meer ruimte per dier vereisen, tot de grootste kostenverhogingen leiden. Veehouders zullen hun stalbezetting moeten verlagen of fors moeten investeren in uitbreiding. In beide gevallen betekent het aanzienlijke extra kosten, zowel incidenteel als structureel. In de praktijk is dit echter in veel gevallen onmogelijk vanwege benodigde vergunningen. Er zijn heel snel stappen noodzakelijk op het gebied van vergunningverlening om dit mogelijk te maken.

Zonder realistische invoeringstermijnen en adequate ondersteuning leiden zulke verplichtingen tot het dalen van het inkomen van de veehouder en stijgen van de kostprijs van de dierlijke producten voor de consument. Dit heeft dus gevolgen voor de betaalbaarheid van deze producten als onderdeel van een evenwichtige voedselpakket.

Aanscherpingen van met name bezettingsdichtheden stellen jonge ondernemers voor forse financiële uitdagingen, wanneer zij net een bedrijf hebben overgenomen en met een hoge financiering te maken hebben. Een verlaging van de bezetting helpt niet mee aan de terugverdien capaciteit voor jonge ondernemers, de ondernemers van de toekomst waaraan de overheid telkens zegt veel waarde te hechten.

Gezien de zeer forse investeringen die gedaan moeten worden is het dringend gewenst dat de overheid het mogelijk maakt dat nu gereserveerd kan worden op toekomstige investeringen.

In de toelichting op pagina's 7, 8 over de intrinsieke waarde van het dier staat: *'Om de uitvoerbaarheid te borgen is hierbij wel met andere relevante aspecten rekening gehouden, zoals benodigd onderzoek, de economische gevolgen en de relatie met emissies.'*

Hier ontbreken enkele essentiële aspecten: vergunningverlening en verdienvermogen - gaat de markt ervoor betalen.

Klimaatadaptatieplan

Het klimaatadaptatieplan gaat per 2027 voor alle sectoren gelden en maakt deel uit van het bedrijfsgezondheidsplan. LTO vindt dat alle sectoren, maar zeker de sectoren die nu nog geen verplichting hebben tot een bedrijfsgezondheidsplan, langer de tijd moeten krijgen om daaraan invulling te geven. Bovendien: wat is het gevolg als de veehouder weinig maatregelen kan nemen zonder vergaande (stal)aanpassingen? LTO stelt om die reden voor deze datum te verschuiven naar 2035.

Hittestress en koudestress is niet gedefinieerd en kan bij extreem weer niet volledig voorkomen worden. Zo wordt bijvoorbeeld soms een vermindering van melkproductie al onder hittestress geschoven. Dat is voor melkvee niet te voorkomen met open stallen en warme dagen. Voorkomen moet worden dat de regelgeving er nu toe leidt dat dat de soms zeer brede definitie van 'hittestress' als invulling van de term 'schadelijk' van artikel 2.5, vierde lid, wordt gebruikt en dat de aanwezigheid van 'hittestress' een overtreding van artikel 2.5, vierde lid, oplevert. Een aanpassing/verduidelijking in die artikelen is gewenst. In ieder geval kan de term 'voorkoming' aangepast worden in 'beperking' of 'mitigatie'.

In de toelichting wordt verwezen naar artikel 2.5, vierde lid. Artikel 2.5, vierde lid betreft de implementatie van onderdeel 10 van de bijlage bij Richtlijn 98/58/EG. Het is voor LTO onduidelijk of Nederland nu via een nationale kop specifieke nationale normen wil stellen, of dat de Europese norm blijft gelden. LTO vindt dat aangesloten moet worden bij de Europese normen. Daar komt bij dat sectoren veelal eigen hitteprotocollen hebben.

Hierna volgen de opmerkingen voor de pluimveehouderij, melkveehouderij en kalverhouderij. Voor een reactie betreffende de varkenshouderij sluiten we ons aan bij de reactie van de POV.

Pluimveehouderij

Op pagina 34 van de toelichting staat: *“Pluimvee vertoont, voor zover bekend, specifieke gedragingen rondom excretie...”* Dat moet zijn: geen specifieke gedragingen.

Vleeskuikenouderdieren

- Voor de vleeskuikenvermeerderingssector wordt een verbod op de verandakooien van toepassing per 2035 en een verbod voor nieuwbouw geldt vanaf 2027 (Artikel 2.65d, tweede lid). Dit betekent dat nieuwbouw van verandasystemen nog tot 2027 zijn toegestaan. Rekening houdend met redelijke afschrijvingstermijnen past een verbod per 2035 daar niet bij. Er wordt door het ministerie niet ingegaan op de economische consequenties van deze maatregel voor de betreffende bedrijven en eventuele alternatieven voor deze bedrijven. Kunnen zij überhaupt straks de overstap naar een ander houderijsysteem maken, gezien mogelijk toename van emissies, vergunningverlening, bouwblok, etc.? De overheid moet ervoor zorgen dat een goed alternatief mogelijk is voor de ondernemers die in het verleden voor dit systeem gekozen hebben.
- Voor LTO is het uitgangspunt voor toekomstige systemen dat een systeem moet worden toegelaten wanneer de dieren hun gedragingen kunnen uitoefenen (en aan van kracht zijnde middelvoorschriften wordt voldaan). Dit ongeacht het 'uiterlijk' van een systeem.
- Per 2030 moet pluimvee gedurende de lichtperiode permanent de beschikking hebben over water. Zoals in de toelichting is beschreven is in 2022 door de sector een Plan van aanpak opgesteld en door de minister geaccepteerd voor waterverstrekking aan vleeskuikenouderdieren. Dat plan was onder andere gebaseerd op het advies van het Bureau Risicobeoordeling & onderzoek (BURO) van de NVWA (Advies over de wijze van het verstrekken van water in de Nederlandse vleeskuikensector en de gevolgen daarvan voor het dierenwelzijn, uit 2019). Dat plan heeft in de sector invulling gekregen. Diverse (stal)aanpassingen zijn gedaan en er zijn voorschriften opgenomen in de kwaliteitsregeling van de sector. De sector vindt dat eerst onderzoek nodig is. Vooralsnog is onvoldoende duidelijk dat het overstappen naar “permanent” (zie de eerdere opmerking hierover)

waterverstrekking noodzakelijk is en een noodzakelijke welzijnsverbetering ten opzichte van de waterverstrekking zoals in het Plan van aanpak beschreven (dat is: 's ochtends bij aanvang van de lichtperiode direct water verstrekken, gedurende minimaal 7 uur en 's middags opnieuw een periode van minimaal 1 uur watervorstrekking voorafgaand aan de donkerperiode). Gedurende langere tijd op een dag water verstrekken leidt namelijk ook tot nadelen voor dierenwelzijn, zoals meer voetzoollaesies, en meer ammoniakuitstoot voortvloeiend uit vernatting van strooisel. Dat dit met aanpassingen aan de drinkwatervoorzieningen kan worden voorkomen, is slechts ten dele het geval.

- De sector vindt de onderbouwing van het voornemen om de maximale bezettingsdichtheid voor reguliere vleeskuikenouderdieren van 7 dieren per m² (1.429 cm² per dier) in 2040 en de tussenstap van 7,5 dieren per m² (1.333 cm² per dier) in 2035 onvoldoende. De EU kent nog geen regels voor de bezetting voor vleeskuikenouderdierstallen. Een verhoging van beschikbare oppervlak zorgt voor een verhoging van de kostprijs ten opzichte van concurrenten in andere EU-landen. LTO pleit ervoor om de aanscherping van de huidige norm niet nu in de AMvB op te nemen, maar daarbij aan te sluiten op de uitkomsten van de discussie in de EU in het kader van de herziening van de Europese dierenwelzijnswetgeving, zodat van uniforme EU-wetgeving sprake is. Wanneer een vergelijking in kilogrammen gemaakt wordt is de huidige bezetting met 1.300 cm² per dier, overeenkomend met 7,7 dieren per m², zijnde ongeveer 31 kg, reeds lager dan voor vleeskuikens in 2040 wordt voorgesteld (namelijk 32 kg/m²). Ook vanuit dat oogpunt is er dus geen reden om de bezettingsdichtheid voor vleeskuikenouderdieren aan te scherpen.
- In het nieuw voorgestelde Artikel 2.65d, eerste lid onderdeel a, ontbreekt daarnaast de vervolgttekst van het bestaande artikel, namelijk de huidige tekst *“waarbij de oppervlakte van in de stal aangebrachte plateaus die zich ten minste 35 cm boven de vloeroppervlakte bevinden mogen worden meegerekend en waarvan ten minste 300 cm² per ouderdier is bedekt met strooisel”*. Dit moet blijven staan.
- In de huidige wetgeving mogen plateaus voor vleeskuikenouderdieren onder een beperkt aantal voorwaarden worden meegeteld als oppervlak voor de dieren. Nu wordt voorgesteld om deze voorwaarden aan te passen en over de verschillende deelsectoren te uniformeren. Dit is onnodig en kan leiden tot nieuwe investeringen die niets bijdragen aan een verbetering van het dierenwelzijn ten opzichten van de huidige situatie met verhoogde rustplaatsen voor vleeskuikenouderdieren. De huidige formulering van artikel 2.65d van het Besluit Houders van Dieren volstaat en kan ongewijzigd blijven. Zeker moet de voorgestelde voorwaarde dat de oppervlakte van het plateau voor vleeskuikenouderdieren van strooisel moet zijn voorzien, verwijderd worden. De plateaus worden met name gebruikt als rustplek en zeker niet als scharrelruimte.
- LTO vindt het positief dat voor het uitfasen van ingrepen bij pluimvee verwezen wordt naar de Stuurgroep Ingrenen pluimvee. Die Stuurgroep heeft de afgelopen jaren op een gestructureerde manier succesvol gezocht naar mogelijkheden om steeds meer ingrepen verantwoord achterwege te laten. Er resten nog enkele ingrepen die nu nog noodzakelijk zijn, maar waar via een werkplan en onderzoek door de Stuurgroep gewerkt wordt aan verdere uitfasen. Het is goed te lezen dat de minister het werk van die Stuurgroep waardeert.

Vleeskuikens

- Het patio huisvestingssysteem voor vleeskuikens wordt per 2035 verboden. Voor nieuwbouw gaat het verbod per 2027 in. Opvallend is dat voor het patiosysteem geen enkele verdere onderbouwing wordt gegeven, slechts dat “gelet op het doel” aan dit

systeem een eind wordt gemaakt. Een afweging en (wetenschappelijke) onderbouwing voor het verbod op dit systeem ontbreekt, evenals economische consequenties van deze maatregel en eventuele alternatieven voor deze bedrijven. LTO vindt dat het hiermee veel te gemakkelijk en zonder onderbouwing een streep wordt gezet door een huisvestingssysteem. Verder blijft het mogelijk om tot 2027 een patio nieuw te bouwen. Rekening houdend met redelijke afschrijvingstermijnen past een verbod per 2035 daar niet bij. Er wordt door het ministerie niet ingegaan op de economische consequenties van deze maatregel voor de betreffende bedrijven en eventuele alternatieven voor deze bedrijven. Kunnen zij überhaupt straks de overstap naar een ander houderijsysteem maken, gezien mogelijk toename van emissies, vergunningverlening, bouwblok, etc.? De overheid moet ervoor zorgen dat een goed alternatief mogelijk is voor de ondernemers die in het verleden voor dit systeem gekozen hebben.

- In de toelichting wordt op pagina 34 vermeld dat de Nederlandse vleeskuikensector stappen heeft gezet in het uitfasen van ingrepen. Bij vleeskuikens worden en zijn echter nooit ingrepen toegepast. Hier zal waarschijnlijk de vleesvermeerderingssector bedoeld zijn; om verkeerd begrip te voorkomen is het goed om dat dan ook zo te benoemen.
- Er wordt gefaseerd toegewerkt naar een wettelijk maximale bezetting van 32 kg per m² per 2040, waarbij per 2028 (artikel 2.50 vierde lid) de productie met meer dan 39 kg per m² vervalt. LTO vindt dat een hogere maximale bezetting toegestaan moet zijn wanneer de Europese regelgeving deze mogelijkheden biedt. LTO vindt dat de Nederlandse wetgeving moet aansluiten op de EU-wetgeving, die de komende jaren bovendien wordt herzien. Vastleggen van maximale bezettingen voor 2035 en 2040 is daarom voorbarig. Immers juist via het Convenant Dierwaardige Veehouderij zet de sector daar waar er marktvraag is, verdergaande stappen naar lagere bezettingsgraden dan de 32 kg per m².
- Het voornemen is om het hebben van plateaus per 2040 te verplichten, die onder voorwaarden mogen worden meegeteld als beschikbaar oppervlak. In artikel 2.51c wordt gesteld dat per stal de oppervlakte van de plateaus ten minste 20% van het bruikbare vloeroppervlak moet zijn. Dit is het dubbele van hetgeen EFSA als minimum adviseert, zoals in de toelichting vermeld. LTO vindt dat het percentage van 20% te hoog, zeker omdat er nog nauwelijks ervaring is met de toepassing van plateaus. LTO stelt voor dit percentage op een later moment richting 2040 in te vullen, als meer bekend is over de praktische toepasbaarheid van plateaus en tot die tijd het minimumpercentage van EFSA te hanteren: 10%. Een praktisch knelpunt is bovendien dat extra plateaus in bestaande stallen veelal niet meer aan het plafond opgehangen kunnen worden. De dakconstructie is niet meer toereikend om er naast alle andere voorzieningen ook nog plateaus aan op te hangen. Daar komt bij dat wordt voorgeschreven dat de plateaus van strooisel moeten zijn voorzien. Dat zou moeten worden geschrapt, aangezien onderzoek heeft aangetoond dat deze plateaus worden gebruikt om te rusten en niet om te scharrelen.
- Artikel 2.63 over voetzoollaesies wordt gewijzigd, in die zin dat vanaf 2028 alle houders van vleeskuikens, ongeacht de bezettingsgraad, maatregelen moeten treffen om voetzoollaesies bij vleeskuikens te voorkomen. LTO wil graag betrokken worden bij de opstelling of aanpassing van de ministeriële regels die over het voorkomen van voetzoollaesies worden gesteld.

Leghennen

- Artikel 2.68, tweede lid en artikel 2.71: Koloniekooisystemen worden per 2035 verboden. Voor nieuwbouw gaat het verbod per 2027 in. Dit voorgenomen verbod geldt ook voor

kooihuisvestingssystemen voor opfoklegkippen. Het betekent dat nieuwbouw van (kolonie)kooisystemen nog tot 2027 is toegestaan. Rekening houdend met redelijke afschrijvingstermijnen past een verbod per 2035 daar niet bij, zeker niet als, zoals hier het geval is, ook de stal (het gebouw) aangepast moet worden. Voor gebouwen geldt een langere afschrijvingstermijn van 20 jaar. Er wordt door het ministerie niet ingegaan op eventuele alternatieven voor deze bedrijven, waarvan LTO vindt dat die er voor deze bedrijven moeten zijn als hun huidige huisvestingssysteem verboden wordt. Kunnen deze pluimveehouders überhaupt straks de overstap naar een ander houderijsysteem maken, gezien mogelijk toename van emissies, vergunningverlening, bouwblok, etc. en de daarvoor benodigde tijd? De overheid moet ervoor zorgen dat een goed alternatief mogelijk is voor de ondernemers die in het verleden voor dit systeem gekozen hebben.

- De bezettingsdichtheid voor legkippen gaat naar maximaal 8 hennen per m² in 2040 (artikel 2.70, onderdeel a). LTO vindt dat aangesloten moet worden bij Europese regelgeving, die de komende jaren bovendien wordt herzien. Vastleggen van lager (dan de huidige 9 hennen) aantal hennen in 2040 is daarom voorbarig. Het zorgt voor een aanzienlijke kostprijsverhoging ten opzichte van concurrenten uit andere EU-landen. Bovendien worden juist via het Convenant Dierwaardige Veehouderij verdergaande stappen gezet, ook naar lagere bezetting als de markt daarom vraagt. In de toelichting wordt aangegeven dat een lagere bezetting aanzienlijke gevolgen heeft voor de jaarkosten per legkippenbedrijf, maar worden de gevolgen voor het verdienvermogen niet genoemd. LTO vindt het des te opmerkelijker dat het ministerie *‘gelet op deze impact, het feit dat in andere lidstaten geen lagere bezetting wordt aangehouden, ook niet in marktconcepten, en er voldoende ruimte moet blijven voor het ontwikkelen van marktconcepten’* toch het voornemen heeft om de bezettingsdichtheid voor legkippen aan te passen naar maximaal 8 hennen per m² in 2040. Daarbij komt dat de feitelijke bezetting in de stal behoorlijk afwijkt van de berekende bezetting. In de stal zijn een groot aantal oppervlaktes aanwezig (zoals zitstokken, legnesten, roosters) die volgens de (EU-)regels niet mogen worden meegeteld als bruikbaar oppervlak, maar wél door de kippen worden gebruikt. In de praktijk ligt de bezetting in de stal daarom al lager dan 8 hennen per m².
- Op pagina 42 van de Nota van toelichting wordt vermeld dat de impact van een lagere bezetting op emissies nog onduidelijk is. Volgens LTO mag op basis van bevindingen in de afgelopen jaren worden aangenomen dat de emissies per dier wel degelijk toenemen, omdat de emitterende oppervlakten in de stal gelijk blijven bij een afnemend aantal dieren. Hoeveel dat precies is, is onderwerp van onderzoek.
- In de toelichting wordt op pagina 39 aangegeven dat voor legkippen is aangetoond dat voldoende beweging zorgt voor sterke botten en daardoor voor minder kans op fracturen. Dit heeft volgens ons echter niets te maken met de bezetting van het aantal kippen per m² in de stal. De hennen kunnen bij 8 of 9 hennen per m² evenveel door de stal bewegen. LTO is benieuw welk wetenschappelijk onderzoek er is waaruit blijkt dat hennen bij een bezetting van 8 hennen per m² sterkere botten hebben dan bij 9 hennen per m².

Opfokleghennen

- In de AMvB worden nieuwe voorschriften opgenomen voor opfoklegkippen (§ 6.1.3a), waarbij wordt aangesloten bij voorschriften die het Duitse private KAT-kwaliteitssysteem stelt. En vervolgens worden de bezettingsdichtheden voor de opfoklegkippen richting 2040 steeds verder aangescherpt, waarbij wordt gesteld dat *‘de extra kosten niet onoverkomelijk zijn’*. LTO vindt deze redenering veel te kort door de bocht. Juist

bezettingsdichtheden zijn zeer bepalend voor de kostprijs. Kenmerkend tijdens de opfokfase is dat de dieren van kuiken naar volwassen kip groeien en er in de beginperiode dus veel meer ruimte voor de dieren beschikbaar zal zijn. LTO vindt dat Nederland moet aansluiten bij de normen die ongetwijfeld door de EU opgesteld gaan worden bij de herziening van de Europese dierenwelzijnswetgeving. Daarop moet niet vooruit gelopen worden of in wetgeving voorschriften van een buitenlands privaat kwaliteitssysteem worden overgenomen.

Daar komt bij dat in het Convenant via een plan van aanpak voor de opfokleghennen met de Dierenbescherming en NAK is afgesproken om in 2040 alle opfokleghennen op 18 dieren per m² te huisvesten. Invoering in 2030 van deze norm én verdere aanscherping in 2040 is een veel te snelle en grote stap. LTO bepleit om op dit punt aan te sluiten bij de afspraken van het Convenant.

- Opfokleghennen mogen volgens de toelichting pagina 37 alleen de eerste twee weken in een afgesloten deel van de stal worden gehouden. Daarna moeten ze beschikken over de hele stal. LTO merkt op dat dit niet van toepassing kan zijn bij kooisystemen voor opfoklegkippen, die volgens de voorstellen immers nog tot 2035 zijn toegestaan. Daarnaast is het bij opfok in volièresystemen gangbaar om vanaf vier tot vijf weken te beginnen met het loslaten van de kuikens. Wanneer het systeem al eerder volledig geopend moet worden, is de kans reëel dat de kuikens niet goed terug gaan naar het systeem, wat slecht is voor hun ontwikkeling. Hier zou beter aangesloten kunnen worden bij bestaande private voorschriften (bijv. het Duitse KAT). In stallen voor opfokleghennen wordt een vorm van 'dark brooder' voorgeschreven, op te nemen in een Gids voor Goede Praktijken. Bestaande praktijkvoorbeelden voor vleeskuikens sluiten niet aan bij de houderijsystemen voor opfokleghennen. Er zal zorgvuldig gekeken moeten worden naar een praktische invulling én kosten die dat met zich meebrengt.

Melkveehouderij

- Met artikel 2.32 is het niet meer toegestaan om kalveren individueel te huisvesten na 14 dagen. Dit kan grote gezondheidsrisico's met zich meenemen. In de toelichting wordt gesteld dat de immuniteit van kalveren het laagst is op de leeftijd van twee á drie weken (pagina 62). Op pagina 64 wordt gesteld dat kalveren van 28 dagen robuuster zijn. Dit zou ervoor pleiten om individueel huisvesten toe te staan tot 28 dagen.
- Op kleinere melkveebedrijven heeft het niet meer individueel mogen huisvesten van kalveren na 14 dagen de grootste impact. Door minder afkalvingen op het bedrijf, is het praktisch gezien niet altijd haalbaar om kalveren van dezelfde leeftijd samen te huisvesten. Het samenhouden van kalveren van verschillende leeftijden geeft grote uitdagingen als het gaat om risico's op ziekten en competitie onderling.
- In artikel 2.46j staat dat een ziek melkveeërond mag worden afgezonderd. Dit impliceert dat er een keuze is.

Kalverhouderij

- Met artikel 2.33 lid 1 wordt in 2027 de minimale ruimte voor individueel gehuisveste kalveren gewijzigd naar 1,5 m² per dier. De huidige ruimte voor individuele huisvesting in de kalverhouderij is afgestemd op bestaande EU- en nationale regelgeving en minder dan 1,5 m². Vervolgens komt volgens de voorstellen in 2030 de mogelijkheid te vervallen om kalveren in de kalverhouderij individueel te huisvesten, aangezien de kalveren ouder zijn dan 14 dagen. Dit betekent dat de huidige stalinrichting voor individuele huisvesting voor een periode van 3 jaar zou moeten worden vervangen. Dat is kapitaalvernietiging vanwege

vervroegde afschrijving, vernieuwde investeringen met een afschrijving van 3 jaar of overschakeling naar groepshuisvesting van kalveren van 14 dagen leeftijd. Dit laatste brengt aanzienlijke gezondheidsrisico's met zich mee. Bovendien zijn individuele huisvestingssystemen voor de kalverhouderij van 1,5 m² per dier niet beschikbaar op de markt. De effecten hiervan zijn aanzienlijk en niet meegenomen in de economische impactanalyse. De wijziging naar 1,5 m² per kalf als vloeroppervlak moet gelijk ingaan met de verplichting tot groepshuisvesting: per 2030.

- Het vervallen van individuele huisvesting van kalveren gedurende de eerste weken op het kalverbedrijf brengt gezondheidsrisico's met zich mee. De kalversector pleit voor behoud van individuele huisvesting gedurende enkele dagen na aanvoer op het kalverbedrijf. Opvang in eenlingboxen gedurende enkele dagen zorgt ervoor dat de kalveren kunnen acclimatiseren en het geeft de kalverhouder de kans de kalveren te leren kennen en in de juiste groep te plaatsen. Dit gaat niet ten koste van het sociaal gedrag omdat de kalveren elkaar hier kunnen zien en aanraken én het belangrijkste: het komt de gezondheid van het kalf ten goede.
- In artikel 2.30b wordt gesteld dat een kalf permanent (zie hiervoor het eerdere commentaar op het gebruik van dit woord) de mogelijkheid moet hebben om de vacht te verzorgen. Het is weinig zinvol en praktisch slecht uitvoerbaar wanneer kalveren in groepen van twee kalveren gehuisvest worden. Verder is in dit artikel sprake van roterende koeborstels die in elk geval geschikt zouden zijn voor zelfverzorging voor kalveren ouder dan 14 dagen. Het is echter maar zeer de vraag of dat borstels voor koeien ook geschikt zijn voor (jonge) kalveren.
- Artikel 2.32. In de bestaande regelgeving wordt voor de groepshuisvesting van kalveren onderscheid gemaakt in vloeroppervlak afhankelijk van het gewicht van de kalveren, nl. tot 150 kg 1,5 m² per dier, tot 1,8 m² boven de 220 kg per dier. In de praktijk komt dat neer op bedrijven met all/in-all/out systemen op 1,8m² per dier en voor bedrijven met startkalveren (< 150 kg) geldt 1,5 m² per dier. De voorgestelde wijziging om voor alle kalveren 2,0 m² per dier te verplichten, heeft voor deze groep van 300-400 bedrijven met startkalveren een enorme economische impact, die in de economische impactanalyse ook niet is meegenomen. Een verruiming van het vloeroppervlak van bedrijven met startkalveren met eveneens 10% naar 1,65 m² per dier (in plaats van de voorgestelde 33%), is noodzakelijk voor het voortbestaan van deze bedrijven.
- In artikel 2.36, derde lid wordt voorgeschreven dat per 2040 de ligruimte droog en indrukbaar moet zijn en voldoende grip moet geven. De economische impact van deze maatregel is groot LTO vindt daarom dat deze maatregelen gepaard moeten gaan met ondersteunende stimulerende maatregelen.
- In artikel 2.42 wordt permanente toegang tot schoon drinkwater voor kalveren voorgeschreven. Zoals eerder opgemerkt dient ook hier het woord permanent anders te worden omschreven. Immers kalverhouders die water verstrekken via hetzelfde systeem dat ook voor melk wordt gebruikt, niet 'permanent' water verstrekken, zelfs als ze na het melk voeren direct weer water beschikbaar stellen aan de kalveren.
- Artikel 2.37 gaat over licht in de stal. In de kalverhouderij wordt privaat, aansluitend bij andere buitenlandse kwaliteitssystemen in de sector, vanaf 2028 lichtdoorlatend materiaal van ten minste 2% van de vloeroppervlakte van de stal in combinatie met 80 lux toegepast. Deze combinatie moeten worden toegestaan; daar is de formulering in de AMvB en Nota van toelichting niet duidelijk over. Een uitbreiding van het voorschrift naar daglicht beschikbaar is op 5% van het vloeroppervlak kan dan worden geschrapt en leidt

bovendien tot onnodige investeringen. Alternatieve systemen moeten toegelaten zijn en blijven, zodat daarmee de isolerende werking van het dak behouden kan blijven.

- De aanscherping in artikel 2.38, derde lid, waarbij het aantal benodigde eetplaatsen moet worden verdrievoudigd is bij toepassing van voorraadvoeding volstrekt overbodig. En is dan voortdurend voer voor de kalveren aanwezig. Bovendien is het in het belang van de kalverhouderij dat de kalveren over voldoende voer kunnen beschikken.
- Volgens artikel 2.41a moet een kalf minimaal de eerste zes weken melk via de speen drinken, waarbij in de toelichting staat vermeld '*in zooghouding*'. In het sectorplan Veal Forward was al opgenomen om onderzoek te doen naar hoe lang speenvoeding voor een kalf nodig/nuttig is. Omdat kalveren vanaf 2028 pas na minimaal 28 dagen vervoerd mogen worden stelt LTO voor om eerst minimaal de eerste vier weken melk via een speen voor te schrijven en onderzoek te doen naar het optimale moment van stoppen. Dit zorgt ervoor dat kalverhouders niet op voorhand hoeven te investeren om alle kalveren 1 tot 2 weken met een speen te voeren.

Aangezien er zeer veel (positieve) ervaring is bij kalveren met drijfspenen en de meerwaarde van uit een speen kunnen drinken in zooghouding mogelijk beperkt of afwezig is, vindt LTO dat de aanvulling '*in zooghouding*' uit de toelichting moet worden geschrapt.

- Volgens artikel 2.45 lid 3 moeten zieke kalveren kunnen worden afgezonderd. LTO merkt op dat écht zieke kalveren meer behoefte hebben aan rust dan aan sociaal gedrag. De verplichting tot het moeten kunnen zien of horen van soortgenoten moet daarom geschrapt worden.
- In de Nota van toelichting ontbreekt een verwijzing naar het rapport van WSER/CAF over de financiële consequenties voor de kalversector en de benodigde financiële compensatie om de maatregelen te kunnen implementeren.
- Met artikel 2.45b wordt de aanvoerleeftijd van kalveren verhoogd naar vier weken leeftijd. Het daarbij gehanteerde argument dat dit bijdraagt aan een goede, betere gezondheid van het kalf op het kalverbedrijf kan de sector niet onderschrijven. Ervaringen die de sector inmiddels heeft met oudere Duitse kalveren laten geen betere gezondheid zien.
- Artikel 2.41, derde lid gaat over het hemoglobinegehalte. Dit artikel moet worden aangepast waarbij sprake moet worden van een gemiddeld hemoglobinegehalte van 5,3 mmol/l aan de slachtlijn in plaats van een 'ten minste'. Reden daarvoor is dat het hemoglobinegehalte voortdurend aan schommelingen onderhevig is, zoals ook in de toelichting wordt aangegeven. Een wettelijke minimale waarde van 5,3 mmol/l per 2030 betekent het einde van de blank vleesproductie. In het Convenant Dierwaardige Veehouderij is vanuit de sector om die reden juist ingezet op een alternatief marktconcept, waarvoor echter tijd nodig is om dat op een goede manier op te zetten. Op dit punt wordt een expert-inschatting aangehaald, hetgeen niet op feitelijk onderzoek is gebaseerd en derhalve geschrapt moet worden (aansluitend bij de opmerking onder het kopje Wetenschappelijk informatie).